

МІЖМОВНА ОМОНІМІЯ ЯК ПІДҐРУНТЯ ДЛЯ ДЕСТРУКТИВНОЇ ІНТЕРФЕРЕНЦІЇ НА ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОМУ РІВНІ

INTERLINGUAL HOMONYMY AS THE BASIS FOR DESTRUCTIVE INTERFERENCE ON THE LEXICAL-SEMANTIC LEVEL

Крапива Ю.В.,

orcid.org/0000-0002-8639-1641

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри загального та прикладного мовознавства
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Статтю присвячено вивченню інтерференції на лексико-семантичному рівні, що спричинена в українській та англійській мовах наявністю міжмовних омонімів – слів, план вираження яких є однаковим, а план змісту відрізняється. Інтерференція – це явище, котре проявляється у відхиленнях від норми й системи однієї мови під впливом іншої. На відміну від лексичної інтерференції, що спостерігається під час взаємодії близькоспоріднених мов і здебільшого реалізується як наслідок утручання одиниць, зовнішньо відмінних від лексем іншої мови, у нашому випадку саме подібність плану вираження одиниць двох розглянутих мов становить потенційну небезпеку уподібнення і їхніх значень. Залежно від ступеня володіння однією з цих мов, рівня мовної компетенції білінгва, а також форми комунікації таке уподібнення може призвести до вибору хибного еквівалента для одиниці мови оригіналу. Зазначену категорію слів традиційно позначають як «фальшиві друзі перекладача». Під час дослідження розглянуто різні випадки міжмовних омонімів (ідеться про випадки повної й часткової омонімії). Установлено, що явище міжмовної омонімії може ускладнюватися внутрішньою омонімією лексем однієї з мов. Розглянуті інтерферентні чинники вважаємо деструктивними, оскільки неврахування інтерферентів призводить не тільки до появи помилок у мовленнєвій практиці початківців, що опановують іноземну мову, але й до порушення принципу адекватності перекладу з боку фахівців.

Окреслена проблематика є актуальною для перекладознавства та методики викладання іноземних мов. Перспективним, на нашу думку, є укладання навчального словника «фальшивих друзів перекладача» в українській та англійській мовах, що допоможе початківцям ідентифікувати таку категорію слів і звести до мінімуму прояви деструктивної інтерференції у їхній мовленнєвій практиці.

Ключові слова: інтерференція, деструктивна інтерференція, лексико-семантичний рівень, міжмовна омонімія, «фальшиві друзі перекладача», мовна компетенція білінгва.

The paper in question is devoted to the interference at the lexical-semantic level, which is caused in Ukrainian and English by the presence of interlingual homonyms – the words which plane of expression is the same, but that of content is different. Interference is the phenomenon that manifests itself in the deviations from the norm and system of one language under the influence of the other. Unlike lexical interference, which is observed during the interaction of closely related languages and is mostly realized as the consequence of the intervention of the units that are externally different from the signs of the second language, in our case the similarity of the expression plane of the two languages is the key point as it poses a potential danger to consider their meanings similar as well in the 2 languages we contrast. Depending on the level of proficiency in one of these languages, language competence of the bilingual, as well as the way of communication, such assumption can lead to the choice of the false equivalent for a unit of the original language. This category of words is traditionally referred to as “false friends of the translator”. During the research various cases of interlingual homonyms are studied (these are the cases of complete and partial homonymy). It is determined that the phenomenon of interlingual homonymy can be complicated by intralingual homonymy of the units in one of the languages. The detected interfering factors are thought to be destructive, as their disregard leads not only to errors in the speech practice of the beginners who master a foreign language, but also to a violation of the principle of translation adequacy by the efficient interpreters.

The highlighted issues are relevant for translation studies and methods of teaching foreign languages. In our opinion, it is urgent to compile a learner's dictionary of false friends of the translator in Ukrainian and English, which will help bilinguals to identify this category of words and minimize the manifestations of destructive interference in their speech.

Key words: interference, destructive interference, lexical-semantic level, interlingual homonymy, translator's false friends, language competence of the bilingual.

Постановка проблеми. За умови співіснування двох комунікативних засобів у мовленнєвій практиці індивідів, зокрема під час навчання іншої мови та / або перекладу з однієї мови іншою, неминуче спостерігаємо явище інтерференції, що проявляється у «відхиленнях від норми та системи» [1, с. 197] однієї мови під впливом іншої.

Безумовно, згадана взаємодія мов найбільш імовірна у тих випадках, коли ступінь володіння однією з цих мов і рівень мовної компетенції білінгва [2, с. 20–21] є низькими. Тим не менш, інтерферентні явища можливі й у мовленнєвій практиці досвідчених перекладачів. Тому вивчення механізму та причин зазначеного феномену є актуальним у сучасній лінгвістиці, оскільки неврахування

інтерферентів призводить не тільки до появи помилок у мовленнєвій практиці початківців, котрі опановують іноземну мову, але й до порушення принципу адекватності перекладу з боку фахівців. Останній факт С. Скрильник пояснює такими причинами: «несвідомим наслідуванням, немотивованим калькуванням лексико-семантичних і синтаксичних структур» [3, с. 151] мови оригіналу в цільовій мові.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Явище інтерференції було предметом вивчення як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників, серед яких піонерами в цій галузі вважають У. Вайнрайха, Л. Щербу, Ю. Жлуктенка, С. Семчинського й ін. Зазначене питання розглядали в межах загальної проблематики мовних контактів.

Сьогодні інтерферентність постає одним із нагальних питань не тільки перекладознавства, але й методики викладання іноземних мов, про що пише І. Волошок, звертаючи увагу на «гальмівний вплив рідної мови на досліджувану іноземну» [4, с. 83].

Українська мовознавиця О. Валігура подає всебічну класифікацію інтерференції за різними критеріями, одним із яких постає засіб комунікації, що дозволяє виокремити лінгвальну й позалінгвальну (наприклад, мімічну) інтерференцію [5, с. 11]. Нас цікавить перший тип інтерференції, котрий залежно від рівня мовної системи поділяється на підтипи. Зазвичай ідеться про фонетичну, лексичну та граматичну інтерференцію.

За результатом інтерференцію можна розділити на конструктивну і деструктивну [6, с. 14]. Наведені назви свідчать про оцінку наслідків взаємодії двох мов, які в певних випадках можуть бути позитивними, бо полегшують процес опанування іноземної мови (збіг граматичних категорій, як-от категорії роду), і негативними, оскільки спричиняють помилки в мовленні іноземною мовою під впливом рідної й навпаки.

Тому автори навчального посібника з попередження інтерференції мови оригіналу в перекладі [7] застерігають проти «уживання словоформ, словосполучень і синтаксичних конструкцій мови оригіналу у перекладі за нормами мови оригіналу, а не цільової мови» [8, с. 88].

Постановка завдання. Аналіз наявних публікацій свідчить, що питання лексичної інтерференції може бути порушено як на матеріалі близькопоріднених мов, зокрема української та російської [9–11 й ін.], так і мов, котрі є відносно віддаленими за генетичними ознаками, як-от українська й англійська мови.

Прикметно, що у першому випадку інтерференція реалізується переважно в мовних одиницях, які «в українській і російській мовах є зовнішньо розбіжними» [10, с. 124]. За даними дослідників, «найбільш численними є мовні одиниці, що утворилися внаслідок втручання відмінних від української лексики російських слів» [10, с. 121].

На противагу лексичної інтерференції під час взаємодії близькопоріднених мов, інтерференти за умов перетину двох відносно віддалених мов є наслідком наявності такої категорії лексем, як інтернаціоналізми. Невипадково в україномовних навчальних посібниках із теорії та практики перекладу розглянута проблематика подана терміном «псевдоінтернаціоналізми» [12, с. 46].

Спільною ознакою, на нашу думку, можна вважати те, що результатом лексичної інтерференції під час взаємодії мов стають «гібридні утворення, у яких інтерференція виявляється у межах окремого слова відразу на кількох мовних рівнях» [10, с. 121].

Причиною інтерференції на лексико-семантичному рівні може стати міжмовна омонімія – «слова різних мов, що збігаються або переважно збігаються (з огляду на фонетико-морфологічні та словотвірні особливості) за звучанням (формою), але відрізняються значенням» [13, с. 147].

У цій статті ми пропонуємо всебічний опис цієї категорії одиниць, урахувавши ступінь володіння двома мовами й рівень компетенції мовця.

Мета нашої наукової розвідки – розглянути явище міжмовної омонімії в українській та англійській мовах, котре залежно від певних параметрів білінгвальної комунікації та мовця може спричинити деструктивну інтерференцію на лексико-семантичному рівні.

Виклад основного матеріалу. Незалежно від генетичної спорідненості мов їхні лексико-семантичні системи можуть містити одиниці, що збігаються за своєю формою. Певна група таких слів мають і однакові значення, а це спрощує процес навчання іноземної мови та / або перекладу з однієї мови іншою (пор.: *атом* – *atom*, *синкретизм* – *syncretism*). В окресленому випадку має місце конструктивна інтерференція.

Слова ж, які через збіг їхнього плану вираження можуть сприйматися індивідом як подібні за значенням, становлять потенційну загрозу для білінгва, оскільки асоціації, що виникають у свідомості мовця, стають причиною вибору хибного еквівалента для одиниці мови оригіналу. Ще минулого століття цей клас слів позначили як «фальшиві друзі перекладача» (із французької – *faux amis du traducteur*) [14, с. 372].

Класичним прикладом «фальшивих друзів перекладача» є повна омонімія слів у двох мовах. Так, абсолютними омонімами є пара слів із української й англійської мов «*decept* – *desert*», адже остання лексема є еквівалентом до українського слова «пустеля». Уподібнення за формою стає можливим унаслідок співіснування в англійській мові двох слів «*dessert*» і «*desert*», тільки перше з яких є адекватним еквівалентом для наведеної української лексики.

Пари повних омонімів можна спостерігати не тільки серед загальноживаних слів, але й серед спеціальної лексики, як-от пара слів із медичної галузі: *ангіна* – *angina*. Кембриджський словник подає таке тлумачення цього слова: «*a condition that causes strong pains because blood containing oxygen is prevented from reaching the heart muscle by blocked arteries*» [15]. Як бачимо, у разі стану, позначеному відповідною лексемою, біль виникає у грудині через брак кисню внаслідок перекритих артерій. Адекватним еквівалентом до вказаного українського терміна є лексема «*tonsillitis*».

Варто зазначити, що ризик деструктивної інтерференції збільшується не тільки у разі оперування термінологічною лексикою, коли брак фахової компетенції у певній галузі знань спричиняє вибір еквівалента на підґрунті хибних асоціацій за формою одиниць із двох мов. Успішність комунікації залежить від її форми – усної чи письмової. Логічно, що, незважаючи на компетентність перекладача, час на опрацювання отриманої інформації й породження висловлювання іншою мовою, який є в розпорядженні індивіда, є важливим параметром білінгвальної комунікації. Не можна не погодитися з доцільністю вправ, комплекс яких запропоновано С. Скрильником із метою автоматизування навичок, котрі дозволять ідентифікувати інтерференти й запобігти вибору хибного еквівалента під впливом подібності звучання слів, зокрема під час усного синхронного перекладу [3, с. 153].

Низький рівень мовної компетенції білінгва може стати причиною буквального перекладу англійської лексики «*extravagant*», оскільки українське слово «*екстравагантний*» є більш вузьким за значенням, бо характеризує предмет як такий, що «привертає увагу своєю незвичністю, своєрідністю і не відповідає загальноприйнятим звичаям, нормі, моді» [16]. Натомість англійська лексема може бути перекладена за допомогою таких відповідників з української мови: марнотратний (про людину), непомірний (про вимоги), крайній (про погляди) тощо. У розглянутому випадку підґрунтям для деструктивної інтерференції є част-

кова омонімія: говорячи про одяг, мовець може використати обидва слова з відповідної пари без викривлення змісту. Важливим для ідентифікації інтерферента є лексичний контекст, який допоможе перекладачеві, усупереч хибному зв'язку, встановленому через збіг форми, уникнути негативної дії інтерферентних чинників.

Небезпека часткової омонімії може бути проілюстрована й парами слів, котрі належать до інших частин мови, зокрема парами дієслів, хоча варто зазначити, що, за нашими спостереженнями, слова цієї частини мови є менш частотними серед міжмовних омонімів.

У випадку українського дієслова «*претендувати*» та його часткового омоніма з англійської мови – *to pretend*, подібність плану вираження якого може ввести в оману початківця, лише в окремих контекстах (їхня кількість є настільки незначною, що на деяких онлайн-ресурсах, присвячених проблемі «фальшивих друзів перекладача», ці слова подають як абсолютні омоніми) цю пару можна розглядати як аналоги, як-от: *претендувати на трон* – *to pretend to the throne*. Під час перекладу у зворотному напрямі у більшості контекстів еквівалентом англійської лексики є такі українські відповідники, як *удавати*, *прикидатися*. У свою чергу, більш природними еквівалентами для українського дієслова «*претендувати на щось*» є англійські дієслова «*to claim / bid for smth.*» або вирази «*to have / lay claim on smth.*».

Ми могли би продовжувати деталізувати цю проблематику в українській та англійській мовах на прикладі інших лексем, але в межах цієї публікації вважаємо за потрібне звернути увагу на ще один чинник, який помітили під час зіставлення омонімічних пар у досліджуваних мовах. Деякі випадки деструктивної інтерференції на підґрунті міжмовної омонімії ускладнено наявністю внутрішньої омонімії в мові оригіналу. Наприклад, в українській мові маємо такі омоодиниці: «*фокус I*» і «*фокус II*» [17, с. 150], котрі є полісемантичними (серед основних значень омоодиниці I виділяють такі: 1) точка, у якій перетинаються промені, потоки, лінії тощо, 2) центр; до основних значень омоодиниці II зараховують: 1) трюк, 2) примха). Саме для останньої англійська лексема «*focus*» буде омонімічною, адже правильними відповідниками залежно від значення є лексеми «*trick*» (1) і «*whim*» (2).

Мусимо констатувати, що розібратися з усіма вищезазначеними нюансами окремих індивід може, використовуючи відомості із тлумачних словників української й англійської мови, фрагментарні виклади в навчальних посібниках

із теорії та практики перекладу. На жаль, для досліджуваної пари мов відсутній словник «фальшивих друзів перекладача», до складу якого увійшли б найуживаніші слова, котрі через збіг їхньої форми можуть провокувати вибір хибного еквівалента для позначення референта в іншій мові.

Висновки. Явище інтерференції, що потенційно можливе під час взаємодії двох мов, є багатоплановим і різнобічним, зокрема на лексико-семантичному рівні однією з його причин вважають наявність у двох мовах одиниць, які характеризуються збігом плану вираження за відмінності їхніх значень, – міжмовних омонімів.

Аналіз зазначеної категорії слів в українській та англійській мовах показав, що у разі недостатнього рівня володіння однією з мов, низької мовної компетенції білінгва чи усної форми комунікації існує ризик уподібнити і значення

співзвучних одиниць, а це не може не призвести до вибору хибного еквівалента для одиниці мови оригіналу. Невипадково у мовознавстві такі слова отримали назву «фальшиві друзі перекладача». Оскільки дія інтерферентних чинників є негативною, досліджувану інтерференцію визначаємо як деструктивну, запобігти якій може звернення до фахових джерел (словників, довідкової літератури тощо) і постійне підвищення своєї мовної компетенції, зокрема за допомогою вправ, спрямованих на автоматизацію мовленнєвих навичок.

Перспективним, на нашу думку, є укладання навчального словника «фальшивих друзів перекладача» в українській та англійській мовах, що допоможе початківцям ідентифікувати таку категорію слів і звести до мінімуму прояви деструктивної інтерференції у їхній мовленнєвій практиці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Виноградов В.А. Интерференция. *Языкознание: Большой энциклопедический словарь* / гл. ред. В.Н. Ярцева. Москва : Большая Российская энциклопедия, 2000. С. 197.
2. Крапива Ю.В. До питання про білінгвізм. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія : Філологія*. 2015. Вип. 73. С. 20–22.
3. Скрильник С.В. Запобігання інтерференції у професійно-орієнтованому усному перекладі. *Одеський лінгвістичний вісник*. 2015. Вип. 5. Т. 1. С. 151–154.
4. Волошок І.Ю. Интерференція та її типи на різних мовних рівнях. *Педагогічні науки*. 2012. Вип. 62. С. 81–85.
5. Валігура О.Р. Лінгвокогнітивні і комунікативні основи фонетичної інтерференції (експериментально-фонетичне дослідження англійського мовлення) : автореф. дис. ... докт. філол. наук : 10.02.04, 10.02.15. Київ, 2010. 34 с.
6. Алимов В.В. Интерференция в переводе (на материале профессионально ориентированной межкультурной коммуникации и переводе в сфере профессиональной коммуникации) : автореф. дис. ... докт. филол. наук : 10.02.19. Москва, 2004. 40 с.
7. Карабан В.І., Борисова О.В., Колодій Б.М., Кузьміна К.А. Попередження інтерференції мови оригіналу в перекладі (вибрані граматичні та лексичні проблеми перекладу з української мови на англійську) : навчальний посібник. Вінниця : Нова Книга, 2003. 208 с.
8. Кузнецова А.В. Мовна інтерференція в послідовному перекладі (англійська – українська). *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. Серія «Філологічні науки». Мовознавство*. 2016. № 6. С. 87–91.
9. Ануфрієва Н.Д. Мовна інтерференція в юридичному підстилі українського ділового мовлення: лексико-граматичний аспект. *Одеський лінгвістичний вісник*. 2014. Вип. 3. С. 19–24.
10. Вовчок З.І. Особливості лексичної інтерференції в умовах контактування близькоспоріднених мов. *Культура народів Причорномор'я*. 2003. № 44. С. 121–124.
11. Черемська О.С. Лексична та граматична інтерференція в сучасній українській літературній мові (на матеріалі преси Харківщини 50–80-х років ХХ століття) : монографія. Харків : ВД «ІНЖЕК», 2006. 184 с.
12. Карабан В.І., Мейс Дж. Теорія і практика перекладу з української мови на англійську мову : навчальний посібник-довідник. Вінниця : Нова Книга, 2003. 608 с.
13. Фаріон І.Д. Мовна норма: знищення, пошук, віднова (культура мовлення публічних людей) : монографія. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2013. 332 с.
14. Акуленко В.В. О «ложных друзьях переводчика». *Англо-русский и русско-английский словарь «ложных друзей переводчика»* / под общ. рук. В.В. Акуленко. Москва : Сов. Энциклопедия, 1969. С. 371–384.
15. Angina. *Cambridge Dictionary*. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/angina> (дата звернення: 20.07.2021).
16. Екстравагантний. *Словник української мови (СУМ)*. URL: <http://sum.in.ua/s/ekstravagantnyj> (дата звернення: 20.07.2021).
17. Демська О.М., Купчицький І.М. Словник омонімів української мови. Львів : ФЕНІКС, 1996. 224 с.